

Махсма М.Б.,
канд. екон. наук, доц.,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
Mahsmam@ukr.net

Махсма М.Б.,
канд. екон. наук, доц.,
Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана
Makhsm M.B.
PhD in Economics, Docent,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИМІРЮВАННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗМЕРЕНИЯ УРОВНЯ ЖИЗНИ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ

METHODOLOGICAL ASPECTS OF MEASUREMENT OF THE LIVING STANDARDS OF RURAL POPULATION

Запропоновано методологічний підхід вимірювання рівня життя сільського населення на основі індексів регіонального людського розвитку. Визначено систему первинних індикаторів для розрахунку інтегральних індексів рівня життя сільського населення в регіональному розрізі. Надано рекомендації щодо удосконалення статистичної бази для дослідження регіональних особливостей рівня життя селян України.

Предложен методологический подход измерения уровня жизни сельского населения на основе индексов регионального человеческого развития. Определена система первичных индикаторов для расчета интегральных индексов уровня жизни сельского населения в региональном разрезе. Даны рекомендации по совершенствованию статистической базы для исследования региональных особенностей уровня жизни крестьян Украины.

The purpose of this article is to propose a methodological approach to measuring the living standards of rural population in the context of regions. The scientific novelty of the proposed methodological approach is that the standard of living of peasants is proposed to be determined by the integral index of human development. The indicated index is a medium-archetype of five generalizing indices characterizing the basic aspects of the life of the rural population: 1) demographic development; 2) development of the labor market; 3) social environment; 4) financial position; 5) living conditions. Each generalization index is based on a certain number of primary indicators that characterize the relevant aspect of life. The practical value of the proposed approach is that it allows monitoring of human development of peasants in the context of regions; to provide a scientific basis for the socio-economic policy of the state in each particular region. In addition, the methodology for constructing an integral index enables to modify both the quantity and quality of the indicators that are part of it and the number of aspects of human development.

Ключові слова. Людський розвиток, регіональний людський розвиток, рівень життя сільського населення, індекс регіонального людського розвитку сільського населення.

Ключевые слова. Человеческое развитие, региональное человеческое развитие, уровень жизни сельского населения, индекс регионального человеческого развития сельского населения.

Key words. Human development, regional human development, the standard of life of the rural population, index of regional human development of the rural population.

Вступ. Досягнення європейських стандартів якості життя в Україні передбачає підвищення рівня життя населення, подолання будь-якої нерівності, вирівнювання умов і якості життя в усіх регіонах незалежно від місця проживання. У статистичній практиці, як відомо, рівень життя окрім окремих індикаторів характеризується й інтегральними показниками — індексами людського розвитку. Регіональні відмінності у рівні і якості життя населення відображаються за допомогою індексів регіонального людського розвитку. Останнім часом в Україні все більшої гостроти набуває нерівність за місцем проживання, рівня життя сільського населення дедалі більше відстає від рівня життя населення міст. Останнє зумовлює необхідність розширення інтегрального виміру людського розвитку індексами, що враховують специфіку міського та сільського способу життя.

Дослідженню різних аспектів рівня життя присвячені численні наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів: Аврамової О.М., Зельднер А.Г., Грішнєвої О.А., Колота А.М., Лібанової Е.М., Лісогор Л.С., Петрової І.Л., Черненко Л.М. і багатьох інших [1; 6; 8; 9; 17]. Особливості формування доходів та рівня життя населення у сільській місцевості досліджували: Голій Н.П., Дяконенко О.І., Дієсперов В.С., Прокопа І.В., Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Харчук С.А., Якуба К.І. та ін. [4]. Водночас, методологічні аспекти визначення рівня життя сільського населення, його регіональної диференціації залишаються недостатньо розробленими, що й зумовило вибір теми. У 2011 р. автором було опубліковано методологічний підхід до оцінювання рівня життя сільського населення в регіональному розрізі [10]. Істотні зміни, які відбулися у статистичній базі останніми роками зумовили необхідність удосконалення опублікованого раніше підходу.

Постановка завдання. Метою даної статті є удосконалення авторського методологічного підходу до вимірювання рівня життя сільського населення в регіональному розрізі та обґрунтування пропозицій щодо розширення та деталізації статистичної бази, необхідної для виміру індексів регіонального людського розвитку селян.

Результати дослідження. Як відомо, в Україні існує методика побудови регіональних індексів людського розвитку [11]. Разом з тим, її застосування для визначення рівня життя сільського населення в регіональному розрізі є досить проблематичним через недостатність статистичної інформації. Багатьох з 33-х показників, обраних в якості індикаторів рівня життя за 6-ма його основними аспектами, немає у статистичних збірниках, або вони не виділені по сільській місцевості в розрізі областей. Наприклад, матеріальне становище важко охарактеризувати без даних про грошові доходи та витрати домогосподарств, майнове розшарування населення, рівень і глибину бідності, забезпеченість населення автомобілями, як цього вимагає методика. Ці дані в цілому по Україні та в розрізі регіонів наводяться у статистичному збірнику «Витрати і ресурси домогосподарств України», але сільська місцевість там наведена тільки в цілому без виділення регіонального розрізу [3]. Через недосконалість існуючої статистичної бази неможливо знайти дані в розрізі областей і по ін-

ших важливих індикаторах соціального середовища. З огляду на це, узагальнення досвіду побудови індексів людського розвитку за методикою ООН, індексів регіонального розвитку за національною методикою, інших методик що використовуються для визначення рівня життя, а також ретельний аналіз наявної статистичної інформації дали підстави запропонувати методологічний підхід визначення рівня життя селян на основі індексів регіонального людського розвитку сільського населення. В основу даного методологічного підходу покладено принципи розрахунку індексів людського розвитку за національною методикою з деякими відмінностями. Пропонований методологічний підхід передбачає кілька етапів.

На першому етапі визначаються первинні індикатори рівня життя сільського населення. Відповідно до наявної статистичної бази, вони об'єднані у п'ять блоків, що характеризують основні аспекти життя сільського населення: 1) демографічний розвиток; 2) розвиток ринку праці; 3) соціальне середовище; 4) матеріальне становище; 5) умови проживання.

Важливість блоку «Демографічний розвиток» у визначенні інтегрального індексу регіонального розвитку сільського населення зумовлена демографічними проблемами скорочення сільського населення як за рахунок його природного руху, так і за рахунок міграції. Даний блок представлений показниками природного руху сільського населення (кількість народжених, кількість померлих, природний приріст населення, сумарний коефіцієнт народжуваності на одну жінку, чисельність населення у віці 60 р. і старше). Інформаційною базою для перших чотирьох показників є демографічний щорічник «Населення України» [12], для останнього «Соціальні індикатори рівня життя населення України», в яких ці показники подаються в регіональному розрізі [16]. Слід зазначити, що до 2014 р. демографічний щорічник містив значно більшу кількість показників по сільському населенню, зокрема, (коефіцієнт народжуваності, коефіцієнт смертності, природний приріст населення, коефіцієнт смертності дітей віком до одного року, середній вік, коефіцієнт шлюбності), що давало більші можливості для аналізу демографічних проблем села.

Рівень життя населення багато в чому залежить від рівня його доходів. Грошові доходи сільське населення отримує з різних джерел, одним з найважливіших з них є зайнятість у суспільному секторі. Тому від ступеня розвитку ринку праці на селі залежить, чи будуть селяни мати роботу, і чи будуть вони мати дохід від трудової діяльності. Блок «Розвиток ринку праці» характеризують такі показники: рівень зайнятості сільського населення віком (15–70 років); рівень зареєстрованого безробіття селян; рівень економічної активності; рівень економічної неактивності сільського населення віком (15–70 років); середня тривалість пошуку роботи безробітними; попит на сільськогосподарських працівників; працевлаштування у аграрних підприємствах. Логіка включення цих показників у інтегральний індекс регіонального людського розвитку селян така, що сільське господарство залишається основною сферою прикладання праці у багатьох селах, тому стан його розвитку відчутно впливає на рівень їх життя. Крім того, до складу індексу розвитку ринку праці включено показник частки господарств населення, що залучають найману працю. Статистична інформація щодо цих показників міститься в основному у статистичному збірнику «Економічна активність населення України» [7].

Показники чисельності працевлаштованих працівників у сільському господарстві а також попит на них є у статистичному збірнику «Регіони України» [15]. Останній показник відображено у статистичному бюлетні «Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості» [13].

Блок «Матеріальне становище» пропонується представляти показниками: середньомісячна заробітна плата штатних працівників зайнятих у сільському господарстві; заробітна плата у сільському господарстві у відсотках до середньої по економіці регіону. Ці показники відображають доходи, отримані від участі у трудовій діяльності у суспільному секторі. Інформацію про них у розрізі регіонів містить статистичний збірник «Праця України». Слід відмітити, що матеріальне становище селян формується не тільки завдяки їхній зайнятості у суспільному секторі, специфіка сільського способу життя полягає в тому, що практично кожне сільське домогосподарство має присадибну ділянку, сільськогосподарські знаряддя праці, вирощує тварин і птицю, отже займається виробництвом сільськогосподарської продукції. Вироблена продукція використовується як для власних потреб сім'ї, так і реалізується на ринку, що також впливає на матеріальний стан цих домогосподарств. Тому у блок «Матеріальне становище» включено такі показники, як: кількість землі в ОПГ у розрахунку на одне господарство; частка паїв і орендованих земель; поголів'я великої рогатої худоби, корів, свиней, птиці у розрахунку на десять господарств, а також інформація про використання основних видів сільськогосподарської техніки. Ці показники Державною службою статистики відображаються у статистичному бюлетні «Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості» [13].

Соціальне середовище села за наявної статистичної інформації можна охарактеризувати за допомогою показників: заборгованість із заробітної плати; рівень безробіття населення віком 15–70 р. визначений за методологією МОП; кількість народжених у матерів віком молодше 20 р.; кількість пенсіонерів, що отримують пенсії; кількість вперше визнаних інвалідами; кількість інвалідів працездатного віку; кількість громадян, що перебувають у складних життєвих обставинах та ін. Як видно з наведеного переліку, даний блок представлено показниками-дестимуляторами, тобто такими, що негативно впливають як на соціальне середовище, створюючи соціальну напругу на селі, так і на рівень життя селян загалом. Показник заборгованості із заробітної плати відображається у статистичному збірнику «Праця України», решта показників міститься у статистичному збірнику «Соціальні індикатори рівня життя населення України». На жаль, такі важливі характеристики соціального середовища як: питома вага народжених поза шлюбом; коефіцієнт розлучень; демографічне навантаження населення непрацездатного віку на 1000 осіб працездатного віку та показники смертності від хвороб системи кровообігу, від новоутворень, від зовнішніх і не уточнених причин більше не відображаються у демографічному щорічнику, що істотно звужує можливості вирішення зазначених проблем у сільській місцевості у регіональному розрізі.

Важливою складовою рівня життя людини є умови її проживання, тому до однойменного блоку увійшли показники, що характеризують забезпеченість селян житлом і показники розвитку соціально-культурно-побутової інфраструк-

тури (табл 1). Інформація за цими показниками наводиться у статистичних збірниках: «Соціальні індикатори рівня життя населення України», «Регіони України», «Заклади культури і мистецтва України» у статистичних бюлетнях: «Стан і розвиток зв'язку в Україні», «Дошкільні освітні заклади», «Загальноосвітні навчальні заклади». Наявність торговельних закладів, автозаправних станцій та аптек і аптечних пунктів міститься у статистичному збірнику «Мережа роздрібних торговельних підприємств».

Таблиця 1

**СИСТЕМА ІНДИКАТОРІВ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ
СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗРІЗІ**

№ з/п	Групи індикаторів	Назва показника	Стим./Дестим.
1	Демографічний розвиток	Кількість народжених, тис. ос.	Стим.
		Кількість померлих, тис. ос.	Дестим.
		Природний приріст, тис. ос.	Стим.
		Сумарний коефіцієнт народжуваності, на 1 жінку	Стим.
		Чисельність населення у віці 60 р. і старше, тис. ос.	Дестим.
2	Розвиток ринку праці	Рівень економічної активності сільського населення, %	Стим.
		Рівень зайнятості сільського населення, %	Стим.
		Рівень економічної неактивності сільського населення, %	Дестим.
		Рівень зареєстрованого безробіття, %	Дестим.
		Середня тривалість пошуку роботи, місяців	Дестим.
		Попит на працівників сільського господарства, осіб	Стим.
		Працевлаштовано працівників у сільське господарство, ос.	Стим.
		Частка домогосподарств, що залучають найману працю, %	Стим.
3	Матеріальний стан (Імс)	Середньомісячна заробітна плата у сільському господарстві, грн	Стим.
		Співвідношення середньої зарплати у с.-г. до середньої зарплати у області, %	Стим.
		Кількість землі в ОПГ на 1 господарство, га	Стим.
		з неї частка паїв та орендованих земель, %	Стим.
		Поголів'я великої рогатої худоби на 10 домогосподарств, гол.	Стим.
		Поголів'я корів на 10 домогосподарств, гол.	Стим.
		Поголів'я свиней на 10 господарств, гол.	Стим.
		Поголів'я птиці на 1 господарство, гол.	Стим.
		Частка домогосподарств, що мають трактори, %	Стим.
		Частка домогосподарств, що мають вантажні авто, %	Стим.
		Частка домогосподарств, що мають плуги, %	Стим.

4	Соціальне середовище (I_{cc})	Кількість народжених у матерів віком молодше 20 років, осіб	Дестим.
		Кількість пенсіонерів, осіб	Дестим.
		Заборгованість із зарплати (на 1 працівника), грн	Дестим.
		Рівень безробіття населення 15-70 р, %	Дестим.
		Кількість вперше визнаних інвалідами, осіб	Дестим.
		з низ інваліди працездатного віку, осіб	Дестим.
		Кількість громадян у складних обставинах, осіб	Дестим.
		Кількість непрацездатних з мін. доходами, яким надано грошову допомогу, осіб	Дестим.
		Середній розмір допомоги на 1 особу, грн	Стим.
		Кількість дітей віком 6-18 р., які не навчаються, осіб	Дестим.
		Кількість дітей, які навчаються у спец. закладах, осіб	Дестим.
5	Умови проживання (I_{up})	Житловий фонд, тис. м ²	Стим.
		Прийняття в експлуатацію житла, тис. м ²	Стим.
		Домашні телефонні апарати (на 100 сімей.), од.	Стим.
		Кількість радіоточок, од.	Стим.
		Кількість дошкільних закладів, од.	Стим.
		Кількість загальноосвітніх навчальних закладів, од.	Стим.
		Кількість клубних закладів, од.	Стим.
		Кількість шкіл естетичного виховання, од.	Стим.
		Бібліотечний фонд, на 100 осіб, прим.	Стим.
		Кількість спортивних споруд, од.	Стим.
		Автозаправні станції, од.	Стим.
		Забезпеченість торговими площами на 10000 нас., м ²	Стим.
		Забезпеченість аптеками та аптечними пунктами на 10000 нас., м ²	Стим.

Джерело: сформовано автором.

Другий етап методики має на меті розрахунок узагальнюючих індикаторів людського розвитку за кожним з перерахованих вище аспектів за формулою:

$$I_{kj} = \sum_{i=1}^n y_{ij} W_i, \quad (1)$$

де y_{ij} — нормований i -й показник k -ого аспекту рівня життя населення в j -ому регіоні;

W_i — вага, з якою i -й показник враховується при розрахунку узагальнюючого показника k -ого аспекту рівня життя населення;

n — кількість показників, що використовується для оцінки k -ого аспекту рівня життя населення регіонів України.

Для забезпечення порівнюваності різнойменних показників, що використовуються у розрахунках узагальнюючих індикаторів, їх нормують. Нормування для показників-стимуляторів, тих, що позитивно впливають на підвищення рівня життя сільського населення здійснюють за формулою (2), показники-дестимулятори нормуються за формулою (3).

$$y_i = \frac{Z_i - Z_{\min}}{Z_{\max} - Z_{\min}} \quad (2)$$

$$y_i = \frac{Z_{\max} - Z_i}{Z_{\max} - Z_{\min}} \quad (3)$$

де Z_i — значення i -го показника;

$Z_{\max}$, $Z_{\min}$ — максимальне і мінімальне значення i -го показника серед регіонів.

Вагові коефіцієнти, за якими первинні показники враховуються в узагальнюючий індикатор, визначаються за допомогою методу факторних навантажень. Розрахунковим шляхом визначається внесок кожного фактора до загальної дисперсії, що дорівнює 100 %.

На третьому етапі визначається інтегральний індекс регіонального людського розвитку сільського населення, який обчислюється як проста середньоарифметична узагальнюючих індексів за формулою (4). Оскільки не можна погодитися з логікою, що кожний аспект людського життя однаково важливий, і не є взаємозамінним.

$$I_{\text{рлрс}} = \frac{\sum_{k=1}^5 I_{kj}}{5} \quad (4)$$

Як будь-яка модель, інтегральний індекс регіонального людського розвитку сільського населення є спрощеним відображенням дійсності, і числове його значення не має важливої економічної інтерпретації, разом з тим він дає можливість розмістити усі регіони країни на єдиній шкалі у ранжійованому порядку залежно від рівня життя їх населення. Тобто, на четвертому етапі на основі розрахованих інтегральних індексів людського розвитку визначається ранг (місце) кожного регіону за рівнем життя. Далі, на основі рейтингової оцінки індексу регіонального людського розвитку усі регіони поділяють на чотири групи: регіони з високим (Ірлрс 0,8 і вище), середнім (Ірлрс 0,5–0,799), низьким (Ірлрс 0,4–0,499) і дуже низьким (Ірлрс менше 0,4) рівнем життя. Таке групування областей необхідне для виявлення однорідних груп регіонів, які мають спільні проблеми з метою розробки адекватної соціально-економічної політики спрямованої на їх подолання.

Перевагами інтегрального індекса регіонального людського розвитку запропонованого в якості індикатора рівня життя сільського населення є те, що він уможлиблює: моніторинг людського розвитку селян у розрізі областей; методологічно коректні порівняння областей як за інтегральним індексом, так і за узагальнюючими індексами окремих життєвих аспектів; надання наукового підґрунтя заходам державної соціально-економічної політики в кожному регіоні; змінюваність як аспектів людського розвитку, так і складу показників, що характеризують кожний аспект. Зазначена гнучкість індекса дедалі стає все актуальнішою в умовах численних і постійних змін, що відбуваються у політичній, економічній, правовій, інституційній, культурній та інших сферах сучасного життя в Україні.

Слід зауважити, що значна кількість, індикаторів рівня життя таких, як: характеристика житлового фонду за площею, наявність у сільських домогосподарствах техніки; наявність у сільських населених пунктах закладів охорони здоров'я, освіти, торгівлі, Державна служба статистики подавала лише три рази у 2001, 2006 та 2014 рр. у статистичному збірнику «Соціально-економічне становище сільських населених пунктів». З такою періодичністю проводилися вибіркові обстеження сільських домогосподарств на предмет визначення рівня життя селян. Через брак коштів у 2011 р. таке обстеження не було проведене, хоча і було у планах Державної служби статистики. Разом з тим, стрімкі негативні зміни у сільській соціально-економічній сфері потребують частішого (хоча б раз у три роки) моніторингу соціально-економічних індикаторів рівня життя сільського населення.

Як відомо, Державна служба статистики України щорічно публікує індекси регіонального людського розвитку, у відповідному статистичному бюлетені [14]. Зазначений бюлетень відображає рівень життя населення в розрізі областей, але показники людського розвитку подаються в ньому без виділення сільської місцевості. Водночас, дедалі більше загострення соціально-економічних проблем на сільських територіях потребує доповнення наявного бюлетеня індексами регіонального людського розвитку, оскільки вони відображають диференціацію рівня життя сільського населення в розрізі областей. З цією метою відповідними показниками мають бути доповнені статистичні збірники: «Витрати і ресурси домогосподарств України», «Соціальні індикатори рівня життя населення», «Соціальний захист населення України», «Населення України» та інші. Особливо варто наголосити на відсутності серед наявної статистичної бази будь-яких індикаторів, що характеризують стан здоров'я сільського населення його забезпеченість закладами охорони здоров'я. Так, статистичний бюлетень «Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України» містить розгорнуту інформацію і велику кількість показників щодо стану сфери охорони здоров'я, але вона подається по всьому населенню. В розрізі регіонів не виділена сільська місцевість. Дані по сільській місцевості подаються лише в цілому по країні одним рядком [5]. Тому важливо розширити зазначений збірник, переформатувати його з тим, щоб він відображав реальну ситуацію у сфері охорони здоров'я на селі у розрізі областей.

Іншим важливим аспектом рівня життя сучасної людини є її доступ до інтернет мережі та забезпеченість засобами телекомунікації. Водночас Держслужба статистики не подає інформації щодо доступу сільського населення до інтерне-

ту та його забезпеченості комп'ютерною технікою, мобільними телефонами в розрізі областей. Такі дані містяться у статистичних збірниках: «Доступ домогосподарств в Україні до інтернету» та «Наявність товарів тривалого користування», але в обох з них зазначені показники подані в цілому по країні без виділення регіонального розрізу, що обмежує можливості поширення інформаційно-комунікаційних технологій на сільську місцевість.

Істотим недоліком наявної статистичної бази є відсутність інформації щодо інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Так, у статистичному бюлетні «Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах» сільське господарство зовсім проігнороване. У даному бюлетні знайшли відображення показники щодо використання ІКТ підприємств за видами економічної діяльності промисловості та інших галузей. Підприємства агросектору навіть не згадуються, що не дає можливості оцінити рівень їх інноваційного розвитку, виявити проблеми та намітити напрями розвитку інноваційної діяльності у агросекторі [2].

Висновки. Запропонований підхід є спрощеним варіантом вимірювання рівня життя сільського населення і виходить з обмеженості наявної статистичної бази. Разом з тим, інтегральний індекс регіонального людського розвитку сільського населення дає можливість порівняти рівень життя в областях за найважливішими його аспектами, виявити проблемні групи областей з тим, щоб винайти напрями покращення кожного аспекту життя. Досить обмежена кількість наявних статистичних даних, особливо за окремими аспектами життя, ускладнює відображення реального рівня життя селян і потребує розширення відповідної інформаційної бази. Без достатньої та достовірної статистичної інформації про реальну ситуацію на селі досить важко виявити специфічні проблеми соціально-економічного розвитку регіону, розробити та обґрунтувати заходи спрямовані на усунення диспропорцій у рівні розвитку сільських територій, підняти рівень життя селян в Україні.

Література

1. Аврамова Е. М. Риск снижения уровня благосостояния населения: стратификационный анализ [Текст] / Е. М. Аврамова // Общественные науки и современность. — 2017. — № 3. — С. 42–54.
2. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах [Текст]: стат. бюлетень. — К.: Державна служба статистики України, 2016. — 24 с.
3. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2014 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) [Текст]. стат. збірник. ч. 1. — К.: Державна служба статистики України, 2015. — 379 с.
4. Дяконенко О.І. Вплив на сільське розселення зрушень у продуктивності сільської економіки [Текст] / О.І. Дяконенко // Демографія та соціальна економіка. — 2016. — № 2. — С. 76–88.
5. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2015 р. [Текст]: стат. бюлетень. — К.: Державна служба статистики України, 2016. — 92 с.
6. Зельднер А.Г. На сложном пути обеспечения социально-экономического роста [Текст] / Зельднер А. Г. // Экономические науки. — 2017. — № 1. — С. 23–27.

7. Економічна активність населення України 2014 [Текст]: Стат. збірник. — К. : Державний служба статистики України, 2015. — 207 с.
8. Колот А.М. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань [Текст] // Україна: аспекти праці. — 2007. — № 4. — С. 4–9.
9. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір (колективна монографія) / За ред. Е.М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. — 316 с.
10. Махсма М.Б. Методологічні принципи визначення рівня життя сільського населення [Текст] / М.Б. Махсма // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. — 2011. — № 1. — С. 68–73.
11. Методика вимірювання регіонального людського розвитку. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.kadrovik01.com.ua/regulations/2341/8392/8393/461156/>
12. Населення України за 2015 рік [Текст]: демографічний щорічник — К. : Державна служба статистики України, 2016. — 120 с.
13. Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості в 2015 році [Текст]: стат. бюлетень. — К.: Державна служба статистики України, 2015. — 81 с.
14. Регіональний людський розвиток [Текст]: стат. бюлетень. — К. : Держстат України, 2016. — 57 с.
15. Регіони України 2016 [Текст]: стат. збірник. ч. 1. — К.: Державна служба статистики України, 2016. — 299 с.
16. Соціальні індикатори рівня життя населення [Текст]: стат. збірник. — К.: Державна служба статистики України, 2016. — 200 с.
17. Колот А. Сучасна філософія корпоративної соціальної відповідальності: еволюція поглядів / А. Колот // Україна: аспекти праці. — 2013. — № 8. — С. 3–17.

References

1. Avraamova, E.M. (2017), “The risk of reducing the welfare of the population: stratification analysis”, *Obschestvennyie nauki i sovremennost*, no. 3, pp. 42–54.
2. Vykorystannya informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy na pidpryyemstvakh. (2016) [Use of information and communication technologies at enterprises], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
3. Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrayiny u 2014 rotsi. (2015) [Costs and resources of Ukrainian households in 2014], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
4. Dyakonenko, O. I. (2016), “Influence on rural settlement of shifts in productivity of rural economy”, *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*, no. 2, pp. 76–88.
5. Zaklady okhorony zdorov'ya ta zakhvoryuvanist' naseleennya Ukrayiny u 2015 r. (2016) [Health care institutions and morbidity of the population of Ukraine in 2015], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
6. Zeldner, A. G. (2017), “On a complex path to ensure socio-economic growth”, *Ekonomicheskie nauki*, no. 1, pp. 23–27.
7. Ekonomichna aktyvnist' naseleennya Ukrayiny 2014. (2015) [Economic activity of the population of Ukraine in 2014], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
8. Kolot, A.M. (2007), “Innovative work and intellectual capital in the system of factors of formation of knowledge economy”, *Ukrayina: aspekty pratsi*, no. 4, pp. 4–9.

9. Libanova, E. M. (2008), *Lyuds'kyi rozvytok v Ukraini: innovatsiynyy vymir* [Human development in Ukraine: innovative dimension], Institute of Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine.
10. Makhsma, M. B. (2011), "Methodological principles for determining the living standards of the rural population", *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya ta praktyka*, no.1, pp. 68–73.
11. Kadrovik-01 (2012) "Method of measuring regional human development", available at: <http://zakon.kadrovik01.com.ua/regulations/2341/8392/8393/461156/> (Accessed 30 Aug 2017).
12. *Naseleennya Ukrainy za 2015 rik* (2016) [The population of Ukraine for 2015], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
13. *Osnovni sil's'kohospodars'ki kharakterystyky domohospodarstv u sil's'kiy mistsevosti v 2015 rotsi* (2015) [The main agricultural characteristics of households in rural areas in 2015], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
14. *Rehional'nyy lyuds'kyi rozvytok* (2016) [Regional human development], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
15. *Rehiony Ukrainy 2016* (2016) [Regions of Ukraine 2016], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
16. *Sotsial'ni indykatory rivnya zhyttya naseleennya* (2016) [Social indicators of living standards], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
17. Kolot A. (2013) "Modern philosophy of corporate social responsibility: the evolution of views", *Ukraina: aspekty pratsi*, no 8, pp. 3–17.

Стаття надійшла до редакції 19.01.18 р.